

tium T budoucnost tušící; *existimator doctus et i. C* posuzovatel učený a důmyslný; subst. *intellegentium iudicium C* úsudek znalců.

intellegenter, adv. [*intellegens*] s porozuměním: *audire C; lectitare Pn* srozumitelně.

intellegentia, ae, f. [*intellegens*] **a** chápavost, rozumnost, rozum, soudnost; *quod in nostram i. cadit C* nač stačí naše chápání; *animalis i. C b* znalost něčeho: *ruris C, in rebus rusticis C, pecuniae quaerendae C; -* zvl. znalctví: *in eo homine i. est, non avaritia C c* představa, pojem: *rerum intellegentiae C; in gustatu et odoratu est quaedam i. C* v chuti a čichu jest jakási soudnost; *difficilis erat animi i. C* bylo těžko si představit ducha.

intellegibilis, e [*intellego*] vnímatelný; srozumitelný.

intel-legō (poklas. *intelligo*), ere, lēxī, lēctum [*inter a lego*] **a** (vl. rozbíratí), rozumem něco vnímatí, poznávati (proti smyslovému vnímání): *i. et iudicare C; fraudem Cr; voluntatem C; intellexit insidias sibi fieri N* poznal (z posunků), že se proti němu něco kuje **b** dovtí-piti se, pochopiti, domysliti se, usouditi: *facile intellegi potest N* lze se snadno domysliti; *facile intellectu est H; sententiam, rem, rationem C; Catonem sua actas non intellexit T* Katona nepochopili jeho vrstevníci; *non acriter intellegens C* nepřiliš bystře chápající **c** rozuměti alqd něčemu: *quem legatum ita intellexit Pn* tak mu porozuměl; *quod nemo intellegit C* čemu nikdo nerozumí **d** věděti, vědomost míti, znáti: *intellego, quid loquar C* vím, co mluvím; *qui prudenter intellegit C* dobrý znalec **e** mysliti si, představovati si: *sanguinem quid intellegis? C* co si představuješ slovem „krev“? Part. *intellegens j. adj. v. t.*

intelligēns atd. viz *intellegens*.

Intemelii n. **Intimelii**, *ōrum, m.* **Intemeliové**, ligurský kmen na vých. svahu Přímořských Alp. Hlavní město jejich **Album Intemelium**, ve výslovnosti **Alb-intemelium**, později také pouze **Intemelium, iŕ, n.**

ZÁKLADNÍ KURZ LATINY I

JANA MIKULOVÁ

MASARYKOVA UNIVERZITA

MASARYKOVA UNIVERZITA

ZÁKLADNÍ
KURZ
LATINY I

JANA MIKULOVÁ

Brno 2014

Dílo bylo vytvořeno v rámci projektu „Inovace studijních oborů Ústavu klasických studií FF MU (Inovace ÚKS)“, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/15.0227 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost, řešeného v letech 2010–2013.

Odborně posoudily:
Mgr. Ludmila Buzássyová, PhD.
PhDr. Dana Slabočková, CSc.

© 2014 Jana Mikulová
© 2014 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-7707-2 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-7039-4 (brožovaná vazba)

Obsah

PŘEDMLUVA	7
ÚVODNÍ LEKCE	9
Latina jako jazyk	9
Výslovnost, abeceda, přízvuk	9
1. Výslovnost	9
2. Přízvuk	13
Latina a její gramatika	13
1. Úvod do deklinace.	14
2. Úvod do konjugace	16
1. LEKCE	20
1. Substantiva 1. deklinace	20
2. Předložky	22
Slovní zásoba	24
Cvičení	25
Živá slova	27
2. LEKCE	28
1. Slovesa 1. konjugace.	28
Slovní zásoba	33
Cvičení	35
Živá slova	40
3. LEKCE	41
1. Substantiva 2. deklinace	41
2. Adjektiva 1. a 2. deklinace	43
Slovní zásoba	46
Cvičení	48
Živá slova	55
4. LEKCE	56
1. Sloveso <i>sum, esse</i> a jeho složeniny	56
2. Adverbia od adjektiv 1. a 2. deklinace	59
Slovní zásoba	61
Cvičení	63
Živá slova	69
5. LEKCE	70
1. Slovesa 2. konjugace.	70
Slovní zásoba	72
Cvičení	74
Živá slova	78

6. LEKCE79
1. Substantiva 3. deklinace79
Slovní zásoba85
Cvičení87
Živá slova93
7. LEKCE94
1. Slovesa 3. a 4. konjugace94
Slovní zásoba99
Cvičení	101
Živá slova	109
8. LEKCE	110
1. Deponentní slovesa	110
2. Přísllovečné určení času	112
Slovní zásoba	113
Cvičení	115
Živá slova	122
9. LEKCE	123
1. Adjektiva 3. deklinace.	123
2. Participium přezentu aktiva	127
Slovní zásoba	130
Cvičení	132
Živá slova	142
10. LEKCE	143
1. Adverbia od adjektiv 3. deklinace	143
2. Zájmena	143
3. Genitiv a dativ přivlastňovací	147
Slovní zásoba	148
Cvičení	150
Živá slova	160
11. LEKCE	161
1. Vazba dvou akuzativů a nominativů.	161
2. Akuzativ s infinitivem.	163
Slovní zásoba	167
Cvičení	169
Živá slova	179
12. LEKCE	180
1. Substantiva 4. deklinace	180
2. Substantiva 5. deklinace	182
3. Ukazovací zájmena <i>hic, iste, ille, ipse</i>	183
4. Vazba místních jmen	185

Slovní zásoba	188
Cvičení	190
Živá slova	201
13. LEKCE	202
1. Tázací a vztažná zájmena	202
2. Vztažné věty	204
3. Spojka <i>quod</i> „protože“	205
4. Zájmenná adjektiva	205
5. Záporná zájmena	207
Slovní zásoba	208
Cvičení	210
Živá slova	220
14. LEKCE	221
1. Stupňování adjektiv	221
2. Stupňování adverbíí	225
3. Vyjádření srovnání	226
Slovní zásoba	230
Cvičení	232
Živá slova	242
15. LEKCE	243
1. Konjunktiv přítentu	243
Slovní zásoba	248
Cvičení	250
Živá slova	259
16. LEKCE	260
1. Konjunktiv imperfekta	260
Slovní zásoba	263
Cvičení	265
Živá slova	274
17. LEKCE	275
1. Konjunktiv přítentu a imperfekta ve větách vedlejších	275
Slovní zásoba	280
Cvičení	282
Živá slova	291
18. LEKCE	292
1. Indikativ imperfekta aktiva	292
Slovní zásoba	296
Cvičení	297
Živá slova	303

19. LEKCE	304
1. Indikativ perfekta pasiva	304
Slovní zásoba	308
Cvičení	310
Živá slova	316
20. LEKCE	317
1. Číslovky	317
Slovní zásoba	327
Cvičení	328
Živá slova	337
21. LEKCE	338
1. Participium spojité	338
2. Ablativ absolutní.	339
Slovní zásoba	345
Cvičení	347
Živá slova	355
22. LEKCE	356
1. Indikativ plusquamperfekta	356
2. Indikativ futura II	357
3. Použití indikativu plusquamperfekta a futura II	358
Slovní zásoba	361
Cvičení	363
Živá slova	372
23. LEKCE	373
1. Participium futura aktiva	373
2. Supinum I	375
3. Genitiv podmětový a předmětový	376
Slovní zásoba	377
Cvičení	378
Živá slova	384
24. LEKCE	385
1. Infinitivy perfekta a futura	385
Slovní zásoba	390
Cvičení	392
Živá slova	400
POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA.	401

Předmluva

Učebnice *Základní kurz latiny* je určena zejména oborovým studentům latiny, ale i studentům jiných filologických oborů a všem, kteří chtějí systematicky zvládnout základy latinského jazyka. Je zaměřena zejména na morfologii, ale obsahuje rovněž vybrané syntaktické jevy. První díl je rozdělen do 24 lekcí, jimž předchází úvodní kapitola věnovaná výslovnosti, terminologii a gramatickým kategoriím v latině. Každá lekce začíná gramatikou, následuje slovní zásoba a cvičení. Ve výkladech se v co největší míře používá terminologie používaná ve školní výuce češtiny a terminologie obvykle používaná v českých učebnicích latiny. Řazení gramatických jevů bylo zvoleno tak, aby začátečníci postupovali od jednodušších jevů ke složitějším. Pokud je to možné, po lekcí s obtížnější gramatikou následuje gramatika jednodušší, aby si studenti mohli znalost gramatiky předchozí lekce lépe upevnit.

Některé gramatické jevy, které obvykle působí studentům potíže, jsou v gramatických výkladech rozepsány formou návodů a postupů pro překlad. V sekci *Tipy* je upozorněno na souvislosti s jinými jevy, na podobnost s jinými tvary apod. Cílem je poskytnout studentům materiál vhodný nejen pro práci ve výuce, ale i pro samostatné studium. Některé lekce obsahují rovněž sekci *Rozšíření*, která je určena zájemcům o podrobnější informace. Po gramatickém výkladu následuje slovní zásoba a cvičení. Na konci každé lekce jsou tzv. *Živá slova*, tedy slovní spojení, zkratky, rčení a citáty, které se používají i v současnosti. Na 1. díl navazuje 2. díl, který je uspořádán stejným způsobem jako díl první.

Slovní zásoba je tvořena zejména výrazy, které se obvykle vyskytují v próze klasického období. Lekce obsahují cvičení různého typu a obtížnosti. Zpočátku se jedná o uměle vytvořené věty, které umožňují osvojit si základní gramatické struktury na jednoduchých příkladech. Postupně jsou stále ve větší míře zařazovány věty z originálních textů, které studentům poskytnou první vhled do autentických textů. Zkratky antických autorů a děl jsou převzaty z *Thesauri linguae Latinae*, úprava originální věty je naznačena slovem „podle“. Ve cvičeních jsou studentům cíleně předkládány také úkoly, které vyžadují hlubší pochopení probírané gramatiky a schopnost přesně odlišovat jednotlivé tvary. Učebnice si totiž klade za cíl nejen představit gramatiku latiny, ale i rozvíjet systémové a logické myšlení. Od 7. lekce dále jsou zařazovány upravené originální texty, doplněné o úkoly zaměřené na práci s textem a jeho pochopení. Vůlbou typu cvičení lze přizpůsobit obtížnost učebnice pro konkrétního studenta nebo skupinu studentů.

Doufám, že Vám učebnice umožní nahlédnout do systému jazyka, který je sice tzv. „mrtvý“, ale který žije v evropské kultuře stále dál a je důležitou součástí evropské historie a kulturního dědictví.

Jana Mikulová

Děkuji všem, kteří svými připomínkami přispěli k současné podobě učebnice. Odpovědnost za všechny případné chyby a nedostatky je na mojí straně.

Úvodní lekce

LATINA JAKO JAZYK

Latina je indoevropský jazyk a patří do skupiny tzv. italských jazyků. Indoevropské obyvatelstvo přišlo do Itálie na přelomu 2. a 1. tisíciletí. Latina byla původně jazykem obyvatel oblasti kolem Říma, která se nazývá Latium. Společně s expanzí Říma se rozšířila nejen po Apeninském poloostrově, ale také na řadu dalších území, např. na území dnešní Francie nebo Španělska. Zejména v západní části římské říše postupně překryla jazyky původních obyvatel. Z latiny vznikly na těchto územích románské jazyky. Ve východních částech římské říše se většinou neprosadila, protože zde měla pevné místo řečtina, která byla jazykem vyšší kultury a vzdělanosti.

Zejména ve středověku byla latina jazykem vzdělanosti, církve a kultury. Postupně se vedle ní začaly prosazovat národní jazyky, některá díla (např. vědecká) se však latinsky psala i v novověku.

Během dlouhé historie se latina jako jazyk proměňovala. Rozlišuje se několik období jejího vývoje, která v hrubých rysech odpovídají obdobím v historii literatury. Dělení je však pouze přibližné, protože hranice mezi jednotlivými obdobími nejsou ostré.

- Archaická latina: od počátků (první nápisy pochází ze 7. stol.) do 1. stol. př. Kr.
- Klasická latina: 1. stol. př. Kr. až období kolem přelomu letopočtu.
- Latina stříbrného období: od konce klasického období přibližně do roku 200 po Kr.
- Pozdní latina: přibližně od roku 200 po Kr. až do období konstituování středověké latiny (konvenčně se umísťuje na přelom 8. a 9. stol.).

Systém gramatických pravidel klasické latiny je do jisté míry abstrakcí vytvořenou na základě úzu klasických autorů, která byla později předávána prostřednictvím gramatik. I v klasických textech lze totiž najít odchylky od systému pravidel. Jejich znalost je však nezbytným základem a referenčním rámcem pro studium latiny jiných období.

VÝSLOVNOST, ABECEDA, PŘÍZVUK

Latinská abeceda vychází z řecké abecedy. Písmo se do Říma dostalo prostřednictvím Etrusků.

1. Výslovnost

Výslovnost latiny používaná ve většině škol v České republice je tzv. středověká, zakládá se tedy na výslovnosti latiny ve středověku (např. Cicero se čte jako [cicero]).

Ve většině evropských zemí se však uplatňuje tzv. výslovnost restituovaná, která se snaží co nejvíce se přiblížit předpokládané výslovnosti v období klasické latiny (např. Cicero se čte jako [kikero]).

Přednostně se budeme věnovat středověké výslovnosti, ve výkladu však bude upozorněno na nejdůležitější rozdíly s výslovností restituovanou.

V latině jsou stejně jako v češtině samohlásky (vokály), dvojhlásky (diftongy) a souhlásky (konsonanty).

1.1 Vokály

Latina má 5 krátkých a 5 dlouhých vokálů, které se vyslovují stejně jako v češtině. Délka se zapisuje vodorovnou čárkou nad vokálem.

a ā e ē i ī o ō u ū

Délky se však objevují pouze v učebnicích či školních čítankách. Římané délky neznamenávali, a proto nejsou uvedeny ani v edicích originálních textů. Pokud je nutné zdůraznit, že je některý vokál krátký, napíše se nad něj oblouček, např. ā.

Měkké „i“ se v sousedství jiného vokálu vyslovuje jako [j] nebo [ij] (např. *Italia* [Italija]). Mezi dvěma vokály se vyslovuje jako [jj] (např. *maior* [majjor] „větší“). Měkké „i“ neměkčí výslovnost předchozího d, t, n, skupiny *di, ti, ni* se tedy vyslovují tvrdě [dy], [ty], [ny].

Tvrdé „y“ se objevuje pouze ve slovech přejatých z řečtiny a nepatří do základního souboru latinských vokálů.

1.2 Diftongy

Klasická latina má tyto diftongy:

diftong	středověká výslovnost	restituovaná výslovnost	příklad (stř. výslovnost)
ae	[é]	[ae / ai]	<i>maestus</i> [méstus] „smutný“
oe	[é]	[oe / oi]	<i>poena</i> [péna] „trest“
au	[au]	[au]	<i>aurum</i> [aurum] „zlato“
eu	[eu]	[eu]	<i>eheu</i> [eheu] „ach“

Diftong *eu* se neobjevuje příliš často.

Nemá-li se *ae* nebo *oe* vyslovovat jako dvojhláska, naznačuje se tato skutečnost pomocí znaku *ē* nebo *ě*, tedy *aē, aě* (např. *aēr* [aér] „vzduch“) a *oē, oě* (např. *poēta* [poéta] „básník“). Často se jedná o slova řeckého původu.

1.3 Konsonanty

Latina má méně konsonantů než čeština, chybí jí zejména č, š, ž, dž, ř, ň.

Mnoho latinských konsonantů vyslovujeme stejně jako v češtině: b, d, g, p, f, m, n, l, r. Mezi konsonanty, které se buď vyslovují odlišně, nebo je třeba k nim doplnit další komentář, patří:

Konsonant h

Konsonant *-h-* sice vyslovujeme stejně jako v češtině, v klasické latině se však pravděpodobně vyslovoval velmi slabě, jen jako určitý přídech.

Konsonant v

Konsonant *-v-* je ve středověké výslovnosti stejný jako české (labiodentální) [v], kdežto v restituované výslovnosti se vyslovuje obouřetně, podobně jako anglické *w*. V klasické latině se *-u-* a *-v-* zapisovalo stejně pomocí znaku *V*. V moderních edicích klasických textů se někdy naopak používá společný znak *-u-*.

Konsonanty x a s

Konsonanty *x* a *s* se vyslovují nezněle [ks], [s]. Ve středověké výslovnosti však skupina *ex* následovaná vokálem získává znělost a vyslovuje se jako [gz] (např. *exemplum* [egzemplum] „příklad“). Konsonant *s* mezi dvěma vokály se stává znělým [z] (např. *nāsus* [názus] „nos“). V restituované výslovnosti zůstávají i v těchto případech oba konsonanty neznělé.

Skupina su a ngu

Skupina *su* a *ngu* se před vokálem vyslovuje jako [sv] a [ngv] (např. *suāvis* [svávis] „sladký“, *lingua* [lingva] „jazyk“), v restituované výslovnosti jako [sw] a [ngw].

Skupina qu

Skupina *qu* se vyslovuje jako [kv] (např. *quis* [kvis] „kdo“), v restituované výslovnosti jako [kw]. Po písmenu *q* v latině vždy následuje *-u-*, *q* nikdy nemůže stát samostatně bez *-u-*.

Konsonant c

Konsonant *c* se vyslovuje jako:

[k]	<ul style="list-style-type: none"> ▪ před a, o, u ▪ na konci slova ▪ před jiným konsonantem 	<i>causa</i> [kauza] „důvod“, <i>cōsul</i> [kónzul] „konzul“, <i>cūra</i> [kúra] „péče“ <i>sīc</i> [sík] „tak“ <i>facta</i> [fakta] „činy, skutky“
[c]	před e, i, ae, oe	<i>Cicero</i> [Cicero], <i>caelum</i> [célum] „nebe“, <i>coepī</i> [cépí] „začal jsem“

Ve zdvojeném *-cc-* se první *-c-* vždy vylovuje jako [k] (následuje za ním konsonant). Výslovnost druhého *-c-* závisí na následující hlásce:

- *accūsō* [akúzó] „obviňuji“;
- *ecce* [ekce] „ejhle, hle“.

V restituované výslovnosti se všechna *c* vyslovují jako [k] (např. *Cicero* [Kikero], *Caesar* [Kaesar]).

Písmeno *k* se v původní latinské slovní zásobě vyskytuje pouze ve slovech *Kalendae* „kalendy, první den v měsíci“ a *Kaeso* „Kaeso“ (vlastní jméno).

Skupina *ti*

Následuje-li po skupině *-ti-* **vokál** nebo **diftong**, vyslovuje se jako [ci] (např. *divitiae* [dývicié] „bohatství“).

Výslovnost [ty] zůstává zachována v těchto případech:

- *-i-* ve skupině *-ti-* je dlouhé a přízvučné (viz níže), např. *tōtīus* [tótýus] „celého“;
- skupina *-ti-* následuje po *s, t, x*, např. *ōstium* „ústí“;
- skupina *-ti-* se vyskytuje ve slově řeckého původu, např. *tiārās* „tiára, pokrývka hlavy“.

V restituované výslovnosti se *-ti-* vždy vyslovuje jako [ty].

Konsonanty řeckého původu

Ve slovech přejatých z řečtiny se mohou objevit tyto konsonanty:

- *z*: vyslovuje se jako [z], např. *zōna* [zóna] „pás, opasek“;
- *ph*: vyslovuje se jako [f], ačkoliv původně se jednalo o *p* s přídechem (s určitým náznakem hlásky *h*), např. *philosophia* [filozofia] „filozofie“;
- *th*: vyslovuje se jako [t], např. *theātrum* [teātrum] „divadlo“;
- *rh*: vyslovuje se jako [r], např. *rhētor* [rétor] „řečník“.

Mezi aspirované konsonanty (tj. s přídechem) patří také *ch* [kh], které se však vyslovuje jako [ch].

V restituované výslovnosti se u *ph, th, ch* a *rh* zachovává výslovnost s přídechem, tedy [ph], [th], [kh], [rh].

1.4 Odlišnosti mezi českou a středověkou latinskou výslovností

		středověká výslovnost	příklad
ae		[é]	<i>maestus</i>
oe		[é]	<i>poena</i>
oē / oē		[oe]	<i>poēta</i>
	c + a, o, u, konsonant	[k]	<i>causa, cōnsul, cūra, facta</i>
	c + e, i, ae, oe	[c]	<i>Cicero, caelum, coepī</i>
	c na konci slova	[k]	<i>sīc</i>
ti	ti + vokál, diftong	[ci]	<i>divitiae</i>
	tī	[ty]	<i>tōtīus</i>
	s, t, x + ti	[ty]	<i>ōstium</i>
su	su + vokál / diftong	[sv]	<i>suāvis</i>
ngu	ngu + vokál / diftong	[ngv]	<i>lingua</i>
qu		[kv]	<i>quis</i>
ex	ex + vokál	[egz]	<i>exemplum</i>
s	vokál + s + vokál	[z]	<i>nāsus</i>
ph		[f]	<i>philosophia</i>
th		[t]	<i>theātrum</i>
rh		[r]	<i>rhētor</i>

2. Přízvuk

Zatímco v češtině je přízvuk na první slabice, v latině může být na různých slabikách. Přízvuk se v latině běžně nezapisuje, je-li třeba ho naznačit či zdůraznit, používá se čárka (např. *é*, *ê*).

Důležitým faktorem pro pozici přízvuku v latině je délka slabik. Slabika může být dlouhá:

- **přirozeně:** obsahuje dlouhý vokál nebo diftong, např. *caelum* „nebe“, *nātūra* „příroda“;
- **pozicí:** je uzavřena skupinou dvou nebo více konsonantů (*x* se počítá za dva konsonanty, *qu* za jeden, *h* se za konsonant nepočítá), např. *laudantur* „jsou chválení“.

Výjimkou z druhého pravidla je tzv. skupina *mūta cum liquidā*, tj. skupina, kde na prvním místě stojí *p*, *b*, *d*, *t*, *c*, *g* a na druhém *r*, *l*, např. *tenebrae* „tma“. Tyto slabiky jsou v klasické próze pokládány za krátké, v poezii mohou být krátké i dlouhé (tzv. *syllaba anceps* „obojetná slabika“).

V přízvukování latinských slov se uplatňuje tzv. **penultimové pravidlo** (tj. pravidlo předposlední slabiky).

- Je-li předposlední slabika dlouhá nebo jedná-li se o dvouslabičné slovo, je na ní přízvuk (např. *ómnēs* „všichni“, *monētur* „je napomínán“, *contēdō* „zápasím“, *laudantur* „jsou chválení“).
- Je-li předposlední slabika krátká, je přízvuk na třetí slabice od konce (např. *fēmīna* „žena“).

Jednoslabičná slova mají přízvuk v případě, že se nejedná o příklonky (slova bez přízvuku, která se opírají o předchozí slovo, např. některé spojky *-que* „a“, *-ve* „nebo“). Z hlediska přízvuku jsou příklonky pokládány za součást slova, o které se opírají. Slovo *servam* „otrokyni (4. pád)“ má např. přízvuk na první slabice, s příklonkou *-que* se stane trojslabičným slovem s přízvukem nad předposlední slabikou *servámque*, která je dlouhá pozicí.

LATINA A JEJÍ GRAMATIKA

Latina je velmi blízká češtině ve způsobu, jakým vyjadřuje vztahy mezi jednotlivými členy věty.

Jména (podstatná, přídavná, zájmena) a některé číslovky se skloňují a slovesa časují. Tento systém je doplněn předložkami a dalšími slovy s gramatickou funkcí. Díky tomu nemá latina pevně daný slovosled ani nemusí povinně vyjadřovat podmět věty (jako např. angličtina).

V latině dnes obvykle rozeznáváme deset slovních druhů, římsští gramatici však používají jiné dělení a uvádí jiné počty slovních druhů (podstatná a přídavná jména řadí např. do jednoho slovního druhu „jméno“, jako samostatný slovní druh uvádí „příčestí“

apod.). Latinské názvy některých slovních druhů z nich jsou běžnou součástí mezinárodní lingvistické terminologie.

český název	latinský název	lingvistický termín
podstatné jméno	<i>nōmen substantivum</i>	substantivum
přídavné jméno	<i>nōmen adiectivum</i>	adjektivum
zájmeno	<i>prōnōmen</i>	pronomen
číslovka	<i>numerāle</i>	
sloveso	<i>verbum</i>	verbum
příslovce	<i>adverbium</i>	adverbium
předložka	<i>praepositio</i>	prepozice
spojka	<i>coniunctio</i>	
částice		partikule
citoslovce	<i>interiectio</i>	interjekce

Příslovce a po nich následující slovní druhy patří mezi neohebná slova. Neskloňují se také některé číslovky. Příslovce se však mohou stupňovat (srov. české „dobře – lépe – nejlépe“).

Substantiva se dělí do pěti tříd, tzv. **deklinací**, a **slovesa** do čtyř tříd, tzv. **konjugací**. Každá z těchto tříd má svůj způsob skloňování nebo časování.

K prvním třem deklinacím substantiv patří také adjektiva. Zájmena mají své vlastní skloňování, které se však podobá skloňování substantiv a adjektiv.

Jména a slovesa jsou charakterizována tzv. gramatickými kategoriemi, mezi které patří např. rod, číslo, pád, čas, způsob atd.

1. Úvod do deklinace

Latina má šest pádů, dvě čísla a tři rody. Jejich názvy jsou rovněž součástí mezinárodní terminologie.

Pád (*cāsus*)

1. pád	<i>cāsus nōminātivus</i>	nominativ	nom.
2. pád	<i>cāsus genitivus</i>	genitiv	gen.
3. pád	<i>cāsus dativus</i>	dativ	dat.
4. pád	<i>cāsus accūsātivus</i>	akuzativ	ak.
5. pád	<i>cāsus vocātivus</i>	vokativ	vok.
6. pád	<i>cāsus ablativus</i>	ablativ	abl.

Latinský ablativ se do češtiny překládá nejčastěji českým 6. pádem (tzv. lokálem) a 7. pádem (tzv. instrumentálem). Používání pádů v latině a češtině je často podobné, mezi oběma jazyky však jsou i odlišnosti.

Číslo (*numerus*)

jednotné množné	<i>numerus singularis</i> <i>numerus plūralis</i>	singulár plurál	sg. pl.
--------------------	--	----------------------------------	--------------------------

Rod (*genus*)

mužský ženský střední	<i>genus māsculinum</i> <i>genus fēmininum</i> <i>genus neutrum</i>	maskulinum femininum neutrum	m. f. n.
-----------------------------	---	---	-------------------------------------

1.1 Substantiva

Substantivum je ve slovníku zapsáno v této podobě:

fēmina , nominativ singuláru	ae , zakončení genitivu singuláru	f. rod	žena význam
--	---	------------------	-----------------------

Všechny uvedené údaje jsou nezbytné pro práci s latinským substantivem a nelze je odvodit. Je proto nutné se je naučit nebo je vyhledat ve slovníku.

Latinská substantiva se dělí do **pěti deklinací**. Základním kritériem však není rod, jak je tomu v češtině, ale zakončení tzv. kmene na určitý vokál nebo na konsonant. Z praktického hlediska je pro zařazení k deklinaci rozhodující **zakončení¹ genitivu singuláru**, které je uvedeno ve slovníku.

	1. deklinace	2. deklinace	3. deklinace	4. deklinace	5. deklinace
genitiv singuláru zakončení kmene	-ae -ā-	-ī -o-	-is konsonant / -i-	-ūs -u/ū-	-ēī / -ēī -e/ē-

Případné odchylky v genitivu se mohou vyskytnout u slov přejatých z řečtiny (viz 12. lekce).

Nominativ není pro zařazení do deklinace spolehlivým vodítkem. Slova se stejně zakončeným nominativem mohou totiž patřit do různých deklinací, např.:

<i>servus, ī, m.</i> „otrok“	2. deklinace
<i>corpus, oris, n.</i> „tělo“	3. deklinace
<i>exercitus, ūs, m.</i> „vojsko“	4. deklinace

Každá deklinace má svůj vzor nebo svoje vzory pro skloňování, viz příslušné lekce.

¹ Termín *zakončení* se v této učebnici používá v případě, že koncovka není díky hláskové změně dobře patrná nebo je z didaktického hlediska vhodné připojit ke koncovce i kmenový vokál apod. Např. koncovka genitivu singuláru 1. deklinace je *-ī*, které se změnilo na *-e*. Před ním předchází kmenový vokál *-a-*. Pro osvojení skloňování je vhodné učit se celé zakončení *-ae*, které je z těchto důvodů také v přehledových tabulkách graficky odděleno.

Tvary jednotlivých pádů se **vždy** vytváří tak, že se od **genitivu singuláru odtrhne genitivní zakončení** (např. *fēmin-ae* > *fēmin-*). K vzniklému tvaru se pak přidávají jednotlivá **zakončení dalších pádů**.

1.2 Adjektiva

Latina má dva typy adjektiv, které se označují podle deklinace, k níž patří a podle níž se skloňují:

- adjektiva 1. a 2. deklinace;
- adjektiva 3. deklinace.

Ve slovníku jsou uvedeny dva nebo tři tvary, které odpovídají zakončením pro jednotlivé rody, případně pády (např. *bonus, a, um* „dobrý“, *brevīs, e* „krátký“).

Adjektiva 1. a 2. deklinace jsou ve slovníku zakončena na *-us, -a, -um* (např. *bonus, a, um* „dobrý“) nebo *-er, -(e)ra, -(e)rum* (např. *pulcher, chra, chrum* „krásný“). Ostatní adjektiva patří do 3. deklinace. Čtvrtá a pátá deklinace adjektiva nemají.

Adjektiva se stejně jako v češtině shodují v rodě, čísle a pádě se jménem, ke kterému náleží.

1.3 Zájmena

Zájmena vykazují ve skloňování určité zvláštnosti, a proto je nelze zařadit k žádné deklinaci. Jedná se o různorodou skupinu, viz jednotlivé lekce.

2. Úvod do konjugace

2.1 Gramatické kategorie

Latinské sloveso má gramatické kategorie osoby, čísla, způsobu, času, vidu a rodu. Těmito kategoriemi jsou v plném rozsahu charakterizována slovesa v určitém tvaru (*verba finīta*) a částečně také slovesa v neurčitém tvaru (*verba infīnīta*), která se rovněž označují termínem *jmenné tvary slovesné* (např. infinitiv, participium, gerundivum).

Termíny spojené s gramatickými kategoriemi slovesa jsou rovněž součástí mezinárodní terminologie.

Osoba (*persōna*)

Latina má 3 osoby, které nemají speciální označení:

1. os.
2. os.
3. os.

Číslo (*numerus*)

jednotné množné	<i>numerus singulāris</i> <i>numerus plūrālis</i>	singulár plurál	sg. pl.
--------------------	--	----------------------------------	--------------------------

Způsob (*modus*)

oznamovací „spojovací“ rozkazovací	<i>modus indicātivus</i> <i>modus coniunctivus</i> <i>modus imperātivus</i>	indikativ konjunktiv imperativ	ind. konj. imp.
--	---	---	--

Latina nemá podmiňovací způsob (tzv. kondicionál), ale na rozdíl od češtiny má konjunktiv, který má řadu různých funkcí (vyjadřuje přání, zákaz, pobídku, podmínku, ...).

Čas (*tempus*) a vid (*aspekt*)

Vid se v latině vyjadřuje jinak než v češtině. Rozeznává se vid perfektivní, který vyjadřuje dokončenost dějů, a vid imperfektivní, který vyjadřuje nedokončenost dějů. Vid je spojen s tvary pro čas a tvoří společně časovo-vidový systém.² Pro potřeby základního kurzu se bude používat termín *čas* a na vidové charakteristiky bude poukázáno ve výkladech o perfektu a imperfektu.

přítomný „souminulý“ minulý předminulý budoucí předbudoucí	<i>praesēns</i> <i>imperfectum</i> <i>perfectum</i> <i>plusquamperfectum</i> <i>futūrum primum</i> <i>futūrum secūndum / exāctum</i>	prézens imperfektum perfektum plusquamperfektum futurum I futurum II	préz. impf. pf. plpf. fut. I fut. II
---	---	---	---

Prézens, imperfektum, perfektum a plusquamperfektum se vyskytují v indikativu i konjunktivu, futurum I a II pouze v indikativu.

Rod (*genus*)

činný trpný	<i>genus āctivum</i> <i>genus passivum</i>	aktivum pasivum	akt pas.
----------------	---	----------------------------------	---------------------------

2.2 Jmenné tvary slovesné

Jmenné tvary slovesné jsou odvozeny od sloves, ale nemají tvary pro jednotlivé osoby. Mohou mít také vlastnosti typické pro jména, některé z nich se mohou např. skloňovat. Mezi jmenné tvary slovesné patří:

infinitiv příčestí gerundivum gerundium supinum	<i>īnfinītivus</i> <i>participium</i> <i>gerundivum</i> <i>gerundium</i> <i>supīnum</i>	infinitiv participium gerundivum gerundium supinum	inf. ptc. gerv. ger. sup.
---	---	---	--

Gerundivum, gerundium a supinum čeština nemá, a proto pro ně neexistují ani česká označení.

² Otázka vidu v latině byla předmětem mnoha diskusí, v nichž se vyskytovaly velmi rozdílné názory o existenci vidu v latině a jeho povaze. Podobnější výklad o vidu však přesahuje rámec této učebnice.

Participia má latina celkem tři: participium přezentu aktiva, participium perfekta pasiva a participium futura aktiva.

Participia, gerundivum a gerundium se skloňují. Latina má supinum I a II, obě jsou neskloňná.

Infinitiv (*infīnītīvus*)

infinitiv	<i>infīnītīvus</i>	infinitiv	inf.
-----------	--------------------	------------------	-------------

Latina má celkem šest infinitivů:

infinitiv přezentu aktiva

infinitiv perfekta aktiva

infinitiv futura aktiva

infinitiv přezentu pasiva

infinitiv perfekta pasiva

infinitiv futura pasiva

2.3 Určení slovesného tvaru

Určujeme-li slovesný tvar, řadíme obvykle gramatické kategorie následujícím způsobem: **osoba – číslo – způsob/označení jmenného tvaru slovesného – čas – rod**, např.:

laudō: 1. osoba singuláru indikativu přezentu aktiva, zkráceně 1. os. sg. ind. prez. akt.

2.4 Struktura slovníkového hesla

Sloveso je ve slovníku obvykle uvedeno v této podobě:

laudō , 1. os. sg. ind. přezentu aktiva <i>chválím</i>	āre , infinitiv <i>chválit</i>	āvī , 1. os. sg. ind. perfekta aktiva <i>pochválil jsem</i>	ātum supinum není český ekvivalent, překládá se infinitivem	chválit význam
--	---	---	---	--------------------------

Některá slovesa nevytvářejí všechny tvary, na místě chybějícího tvaru se píše pomlčka —.

Někdy je na konci slovesné řady uveden ještě tvar zakončený na *-ūrus* (jedná se o participium futura aktiva). Bývá to zejména v případě, že od slovesa není doloženo supinum nebo participium perfekta pasiva, od nichž se tento tvar tvoří, např. *vīvō, ere, vixī, —, victūrus* „žít“.

Všechny údaje uvedené ve slovníku jsou nutné pro správné časování či překlad slovesného tvaru. Nelze je odvodit, a proto je nutné se je naučit nebo je vyhledat ve slovníku.

2.5 Dělení do konjugací

Latinská slovesa se dělí do čtyř konjugací podle zakončení kmene na určitý vokál nebo na konsonant. Příslušnost ke konjugaci lze poznat podle zakončení prvních dvou tvarů uvedených ve slovníku (tj. 1. osoby indikativu přezentu aktiva a infinitivu přezentu aktiva).

	1. konjugace	2. konjugace	3. konjugace	4. konjugace
1. os. sg. ind. prés. akt. infinitiv prés. akt. příklad	-ō -āre <i>laudō, āre</i> „chválit“	-eō -ēre <i>moneō, ēre</i> „napomínat“	-ō / -iō -ere <i>legō, ere</i> „číst“ <i>capiō, ere</i> „chytat“	-iō -ire <i>audiō, ire</i> „slyšet“

Jak je patrné z tabulky, 2. konjugace má v 1. osobě *-eō* a v infinitivu dlouhé *-ē-* (*-ēre*), kdežto 3. konjugace má v první osobě *-ō* nebo *-iō* a v infinitivu krátké *-e-* (*-ere*). 4. konjugace se od sloves 3. konjugace zakončených na *-iō* liší infinitivem na *-ire*.

2.6 Prézentní a perfektní systém

Slovesné tvary lze rozdělit do dvou velkých skupin, na tvary tvořené od **prézentního kmene (prézentní systém)** a na tvary od **perfektního a supinového kmene (perfektní systém)**. Prézentní systém je ve slovesné řadě zastoupen prvními dvěma tvary, perfektní dalšími dvěma (tj. perfektem a supinem). Podoba perfekta a supina může být u některých sloves odlišná, např.:

scribō, ere || *scripsī, scriptum* psát
pellō, ere || *pepulī, pulsum* zahnat

Do prézentního systému patří:

- indikativ prézentu, imperfekta a futura I;
- konjunktiv prézentu, imperfekta;
- imperativ;
- infinitiv prézentu;
- participium prézentu aktiva, gerundium, gerundivum.

Do perfektního systému patří:

- indikativ perfekta, plusquamperfekta a futura II;
- konjunktiv perfekta, plusquamperfekta;
- infinitiv perfekta, futura;
- participium perfekta pasiva, participium futura aktiva, supinum.

Nejprve se budeme zabývat prézentním systémem a následně perfektním systémem.